

מה המטרה של כל זה?

שאלת התכלית בסגנונותיה השונים העסיקה את מחשבת האדם מראשית גיבוש מחשבתו. גם אצל היהודים הסוגיה עולה בסגנון המקראי המיוחד:

איוב פרק ה

(ו) כי לא יצא מעפר און ומאדמה לא יצמח עמל:

(ז) כי אדם לעמל יולד ובני רשף יגביהו עויף:

מהו העמל שלשמו נולד האדם? פשוטו של מקרא לא לוקח אותנו רחוק...

מלבי"ם

(ז) כי אדם לעמל יולד - שהאדם נולד לעמול ביגיע כפיו, ובעמלו יביא לחמו, והעושה עושר שלא בעמל וביגיע כפים הוא עמל ואון ולא יצמיח ולא יתקיים ביד בניו, סוף דבר שעקר הצלחת האדם תלוי בהשתדלותו ובעמלו ויגיע כפו, ולא כדברך שאמרת שהצלחת האדם נגזר מבני רשף שהם כתות הכוכבים שהם שולחים ניצוציהם והשפעותיהם למטה....

דעת מקרא

כתוב סתום הוא ומסתבר... לאור הפסוק הקודם...אדם [הוא אב] לעמל [אשר] יולד בעולם
עמל הוא הצער והייסורים. מי שאחראי להופעתם בעולם הוא האדם.

רבי מאיר ליבוש בן יחיאל מיכל ויזר-המלבי"ם (1809- 1879) מפרשני המקרא והפוסקים האחרונים. נודע בדרך ייחודית בפירוש המקרא, לשיטתו, אין שום חזרה וכפילות בפסוקים, ושום ביטוי לא בא ל"תפארת הקריאה. מדייק ברוחב דעת ולשון בפשוטו של מקרא.

דעת מקרא: מפעל פרשנות לתנ"ך בדרך המסורת תוך שילוב ממצאי מחקר המקרא המודרני והגשתו לקורא בבהירות רבה. המגמה לפרש את המקרא כפשוטו לאור הממצאים החדשים.

אבל חז"ל מצאו בפסוק זה מבוא לתכלית וכך הם דורשים:

סנהדרין צט ב

אמר רבי אלעזר כל אדם לעמל נברא שנאמר כי אדם לעמל יולד איני יודע אם לעמל פה נברא אם לעמל מלאכה נברא כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הוי אומר לעמל פה נברא ועדיין איני יודע אם לעמל תורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר התורה הזה מפיו הוי אומר לעמל תורה נברא.

מהי המשמעות של הקביעה שתכליתו העליונה של האדם הוא עמל התורה? אולם רק עם ההוגים הפילוסופים שלנו נוסחה הסוגיה באופן מחודד ותכליתי. הרמב"ם מבאר את המשנה הקובעת שמשחק בקובייה פסול לעדות:

רמב"ם פירוש המשנה לסנהדרין פרק ג

(ג) ואלו הן הפסולין [לעדות] המשחק בקובייה - המשחק בקובייה והוא שחוק ידוע והוא הנקרא בערבי גר"ר ושרטנ"ג על תנאי שמשימין כספים למי שיעשה כך או שלא יעשה שיקח אותן כפי שמסכימין באותו השחוק, ואסור לפי זה שהוא מתעסק בדבר שאין בו תועלת לישוב העולם.

ומיסודי התורה שהאדם אין ראוי לו להתעסק בעולם הזה אלא באחד משני דברים, או בתורה כדי שתשלם נפשו בחכמתה או במלאכה שתועיל לו בהתמדת המציאות או האומניות והסחורות, אלא שראוי למעט מאלו ולהרבות בתורה כמו שאמרו רז"ל (אבות פ"ד משנה ז) הוי ממעט בעסק ועסוק בתורה.

מדוע הימורים אינם עיסוק כשר?

מה היחס, לפי הרמב"ם, בין התעסקות במסחר או אומנות לבין העיסוק בתורה?
האם הרמב"ם יסכים לגישת הרמח"ל בדברים הבאים?

מסילת ישרים פרק א: בבאור כלל חובת האדם בעולמו:

יסוד החסידות ושרש העבודה התמימה הוא - שיתברך ויתאמת אצל האדם מה חובתו בעולמו, ולמה צריך שישים מבטו ומגמתו בכל אשר הוא עמל כל ימי חייו: והנה, מה שהורינו חכמינו זכרונם לברכה הוא, שהאדם לא נברא אלא להתענג על ה' ולהנות מזיו שכינתו, שזהו התענוג האמתי והעיון הגדול מכל העיונים שיכולים להמצא. ומקום העיון הזה באמת הוא העולם הבא, כי הוא הנברא בהקנה המצטרפת לדבר הזה, אף הדרך כדי להגיע אל מחוז הפצנו זה הוא זה העולם. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (אבות ד, ו), "העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא". והאמצעים המגיעים את האדם לתכלית הזה, הם המצוות אשר צונו עליהן האל יתברך שמו. ומקום עשיית המצוות הוא רק העולם הזה. על פן הושם האדם בזה העולם בתחלה, כדי שעל ידי האמצעים האלה המזדמנים לו כאן יוכל להגיע אל המקום אשר הובן לו, שהוא העולם הבא, לרוות שם בטוב אשר קנה לו על ידי האמצעים האלה. והוא מה שאמרו זכרונם לברכה (ערובין כב, א), "היום לעשותם ומחר לקבל שכרם":

מה התכלית על פי הרמח"ל? מה מעמד החיים בעולם הזה? האם עמדתו חופפת את גישת הרמב"ם? האם ניתן לחדד את הפער בין פירושיהם על פי המשנה הבאה?

אבות פרק ד

(טז) רבי יעקב אומר, העולם הזה דומה לפרוודור בפני העולם הבא. התקן עצמך בפרוודור, כדי שתבנס לטרקלין:
(יז) הוא היה אומר, יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, מכל חיי העולם הזה:

איך נפרנס את הסתירה בין הרישא של המשנה לסיפא שלה? - אז למסקנה איפה יותר יפה? להשלמה ראו את גישת הרמב"ם ביחס לתכלית העליונה.

מורה נבוכים ח"ג פרק נד

הנה בארו לנו הנביאים גם הם אלו הענינים בעצמם ופרשו אותם לנו כמו שפרשום הפילוסופים. ואמרו לנו בפרוש, שאין שלמות הקנין [=עושר], ולא שלמות בריאות הגוף, ולא שלמות המידות - שלמות שראוי להתפאר ולהתהלל בו, ולא לבקש אותו; ושהשלמות שראוי להתהלל ולבקשו הוא - ידיעת האלוה ית', שהיא החכמה האמיתית. אמר ירמיה באלו השלמיות הארבע, "כה אמר יי, אל יתהלל חכם בחכמתו, ואל יתהלל הגיבור בגבורתו, אל יתהלל עשיר בעשרו; כי אם בזאת יתהלל המתהלל, השכל וידוע אותי". הסתכל - איך לקחם כפי סדרם אצל ההמון, כי השלמות הגדול אצלם - 'עשיר בעשרו', ואחריו - 'גיבור

בגבורתו, ואחריו – 'חכם בחכמתו' – רצוני לומר, בעל המידות הטובות, כי האיש ההוא גם כן גדול בעיני ההמון, אשר להם נאמרו הדברים – ומפני זה סדרם על הסדר הזה...
ואחר שזכרנו זה ה'פסוק'... נשלים כל מה שהוא כולל. וזה, שלא הספיק לו בזה ה'פסוק' לבאר שהשגתו ית' לבד היא הנכבדת שבשלמויות – כי אילו היתה זאת כוונתו, היה אומר, 'כי אם בזאת יתהלל המתהלל – השכל וידוע אותי' והיה פוסק דבריו, או היה אומר, 'השכל וידוע אותי – כי אני אחד', או היה אומר, 'כי אין לי תמונה', או, 'כי אין כמוני' ומה שדומה לזה; אבל אמר, שאין להתהלל [אלא] רק בהשגתי ובידיעת דרכי ותארי – רצוני לומר, פעולותיו – כמו שבארנו באמרנו, "הודיעני נא את דרכיך וגו'". ובאר לנו בזה ה'פסוק', שהפעולות ההם, שראוי שידעו ויעשה כהם, הם – 'חסד ומשפט וצדקה'...
...והוא אמרו, "כי אני יי עושה חסד, משפט וצדקה בארץ". ואחר כן השלים הענין ואמר, "כי באלה חפצתי – נאום יי" – רצוני לומר, שכונתי – שיצא מכם 'חסד וצדקה ומשפט בארץ' – כמו שבארנו ב'שלוש עשרה מדות', כי הכונה – להדמות בהם ושנלך על דרכם. אם כן, הכונה אשר זכרה בזה ה'פסוק' היא באורו ששלמות האדם אשר בו יתהלל באמת הוא – להגיע אל השגת האלוה כפי היכולת, ולדעת השגחתו בברואיו בהמציאו אותם והנהיגו אותם, איך היא, וללכת, אחרי ההשגה ההיא, בדרכים שיתכוון בהם תמיד לעשות 'חסד, צדקה ומשפט' – להדמות בפעולות האלוה – כמו שבארנו פעמים בזה המאמר:

האם לאור הביאורים הללו לתכלית ומטרת האדם בעולמו יש מקום להתבטאות כמו זו?

קובץ ב עז

אני צריך למצוא את אושרי בקרבי פנימה – לא בהסכמת הבריות, ולא בשום קריירה איזו שתהיה. כל מה שאכיר יותר את עצמיותי, וכל מה שיותר אתיר לעצמי להיות מקורי ולעמוד על רגלי עצמי, בהכרה פנימית, הממוזגת מדעה, הכרה, הרגשה ושירה, יותר... יפותחו כוחותי להיות לברכה לי ולעולם.

במילים אחרות, בקשת המימוש העצמי האם היא זרה לרוח האתגרית של מטרת האדם, על פי המסורת היהודית? האם הספור הבא יכול להיות גשר?

אור הגנוז עמוד 231

זמן מה לפני פטירתו אמר רבי זוסיא:

אם ישאלו אותי למה לא היתי משה – אדע מה להשיב. אבל אם ישאלו אותי למה לא היתי זוסיא – יסתתמו טענותי.

מהי המשמעות של שאלה של מעלה? במה היא מטלטלת את בקשת המימוש העצמי ומקרבת אותו לרוח האלטרואיסטיות שהוצגו קודם לכן?

לאור זאת מציב הרב קוק את מטרת העל [כשהוא מכנה אותה המטרה הסודית של האדם על פי התורה] – מגמתה של חכמת הרזים:

קובץ ב

קעג. מגמתה של חכמת הרזים לכל מהלכה, היא פיתוח כח הנשמה עד כדי עמידה על כחה הפנימי, לשאוב ממקורה, בלי שום הצטרפות של התלמדות אמצעית. והופעה זו מביאה את כל ההויה כולה להכיר את עצמה. ומתוך ההכרה העצמית הפנימית נמשך שפע החיים, באיחוד השכל והרצון, באין הפסקה של גבולים

עומק הרצינות של תפיסה בו מוליד את היסוד האנרכיסטי שבמטרות פרטיות משתנות

קובץ ב

קעד. כל מה שנכנס בנשמה אחת מהשפעת חברתה, אף על פי שמועיל לה הדבר מאיזה צד, שסוף כל סוף הוא מקנה לה איזו ידיעה, או איזו הרגשה טובה ומועילה לפעמים, הוא עם זה מזיק לה גם כן, במה שהוא מערב יסוד זר במהותה. ואין העולם משתלם כי אם במעמד של שלילת ההשפעה הזרה, ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו לאמור דעו את ד', כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם. המהלך השולל את ההשפעות הזרות לגבי כל פרט, אף על פי שנראהו בצורה הורסת, הוא הסתירה המביאה לידי הבנין היותר קיים ויותר משוכלל, והוא המבוא היחידי לחיי עולם הבא, שכל אחד ואחד עושה לו הקב"ה עדן בפני עצמו, עדנך לא נאמר אלא עדניך. ההכרה הכללית באומה להשמר מהשפעות זרות היא יסוד התחיה, והיא חודרת בתור תסיסה פרטית, מחוללת הריסות, עושות מהפכות, ובונות עולמות חדשים, קיימים ובהירים.

לסכום: מהי המטרה [או המטרות] שהמסורת היהודית מעלה כראויה לעמוד במרכז חייו של האדם? מה מצדיק כל מטרה? ואיך מתקווננים אליה?